

ПРИНЦИПЪТ *UTI POSSIDETIS* И НЕГОВОТО МЯСТО В СЪВРЕМЕННОТО МЕЖДУНАРОДНО ПУБЛИЧНО ПРАВО

Стоян Мемцов*

Анотация

*Настоящата статия разглежда принципа *uti possidetis iuris* и има за цел да разкрие неговото съдържание и значение в съвременното международно право. Разгледано е историческото му развитие от принцип на римското частно право до общ принцип на международното право, който е широко използван в процесите на деколонизация в Латинска Америка през XIX век и в Африка и до известна степен Азия през XX век. Чрез прилагането на този принцип, бившите административни очертания, установени по време на колониалния период, се превръщат в междудържавни граници. Основните въпроси, чиито отговор е потърсен с настоящата статия, са доколко *uti possidetis iuris* е приложим и в случаите на създаване на нови независими държави в извънколониален контекст, и доколко представлява правна норма на международния обичай или е просто политически принцип.*

Ключови думи: териториална цялост, деколонизация, едностранно отделяне, създаване на държавата, държавен суверенитет, международен обичай.

Abstract

*The present article analyses the principle of *uti possidetis iuris* and seeks to show its content and meaning in the contemporary international law. The article examines its historical development from a principle of roman private law to a general principle of international law which was widely applied in the processes of decolonization of Latin America in the XIX century and in Africa and to a certain degree in Asia in the XX century. With the application of this principle the former administrative boundaries, established during the colonial times, are transformed into international frontiers. The main problems, sought to be resolved in the present article, are whether *uti possidetis iuris* can be invoked also in cases of new state creations outside the colonial context and whether it is an international customary legal rule or it is simply a political principle.*

*Доктор по право, асистент в Юридическия факултет на ПУ „Паисий Хилендарски“

I. Въведение

С края на Студената война някои социолози прогнозираха настъпването на „края на историята“.¹ Тези прогнози обаче бяха категорично опровергнати още в началото на 90-те години на XX век, когато вследствие на разпадането на социалистическите федерации в Централна и Източна Европа се появиха десетки нови държави. През последните години се забелязва засилена тенденция към промени в установеното в световен мащаб териториално *status quo* като се започне от конституционното отделяне на Черна гора от държавния съюз със Сърбия през 2006 г. и на Южен Судан от Судан през 2011, и се стигне до едностранното обявяване на независимост на Косово, Абхазия и Южна Осетия през 2008 г., неуспешния референдум за независимост на Шотландия през 2014 г., както и успешните (но оспорени) такива на Каталуния и Кюрдистан през 2017 г.

Въпреки че общоприетото мнение е, че създаването на държавата е фактически въпрос, международното право не остава безразлично към проблемите, които поставя създаването на нови държави, и често се стреми да регулира ако не създаването на държавата, то поне правните последици от възникването на нов субект на международното право. Безспорно такава международноправна регламентация е налице по въпросите на държавната територия и суверенитета. Един от основните принципи в тази връзка е *uti possidetis iuris*, който най-общо казано регулира превръщането на вътрешноадминистративните очертания в междудържавни граници.

Именно разкриването на съдържанието в съвременното международно право на този принцип е основният предмет на настоящата статия. Разгледано е историческото му развитие от принцип на римското частно право до общ принцип на международното право, който е широко използван в процесите на деколонизация в Латинска Америка през XIX век и в Африка и до известна степен Азия през XX век. Основните въпроси, чиито отговор е потърсен с настоящата статия, са доколко *uti possidetis iuris* е приложим и в случаите на създаване на нови независими държави в извънколониален контекст, и доколко представлява правна норма на международния обичай или е просто политически принцип.

¹ Фукуяма, Ф. Краят на историята и последният човек. София: Обсидиан, 2006.

II. Възникване и развитие на *uti possidetis* като принцип на международното право.

Доктрината за *uti possidetis* има своите корени още в римското частно право, където при спор относно собствеността върху недвижим имот, преторски интердикт позволявал на владелеца на недвижимия имот да продължи да го владее докато трае процеса относно собствеността на имота. Това право обаче е било упражнявано под условие, до установяването по надлежния ред на собственика на имота.²

Превръщането на *uti possidetis* от институт на римското частно право в принцип на международното право започва с прилагането му като „метод за регулиране на териториалните промени, настъпили вследствие на въоръжени конфликти.“³ Често, до настъпването на новото време, а в някои случаи и до началото на модерната епоха, войните са приключвали с простото прекратяване на военните действия, без сключването на формален мирен договор, с който да се уреди новото териториално *status quo*. В такива случаи най-често се приемало, че новите територии на враждуващите страни са тези, върху които те са упражнявали реална власт към момента на прекратяване на враждебните действия, разбира се, при условие че съответната държава има намерението да анексира окупираната по време на войната територия към старите си земи.⁴

С нарастването на значението на международния договор като метод за прекратяване на войните и за уреждане на последиците от същите, най-вече след Вестфалския мир (1648), принципът *uti possidetis* започва да се използва за регулиране на териториалните промени при липса на изрична разпоредба в договора, уреждаща тази материя.⁵ Дори в случаите, в които мирният договор изрично определя следвоенните граници на воюващите държави, принципът *uti possidetis* се ползва като основа за споразумението.⁶ В множество мирни договори от XVII и XVIII век изрично е предвидено, че всяка страна по договора получава териториите, които владее към момента на прекратяването на военните действия.⁷

² Андреев, М. Римско частно право. Седмо издание. София: Тракия-М, 1999 г., стр. 203-204.

³ *Territorial Dispute (Libyan Arab Jamahiriya/Chad)*, Judgment, Separate Opinion of Judge Ajibola, I.C.J. Reports 1994, p. 6, par. 118.

⁴ Radan, P., *The Break-up of Yugoslavia and International Law*, London and New York, Routledge, 2002, pp. 70-71.

⁵ Повече за последиците за системата на международните отношения от Тридесетгодишната война и Вестфалския мир вж. Бояджиева, Н. История на международните отношения. София: Албатрос, 2002; също Кисинджър, Х. Световен ред. София: Труд, 2015, 18-46; Бояджиева, Н. Международни отношения. София: Албатрос, 2017, 160-166.

⁶ Radan, P., *The Break-up of Yugoslavia...*, op. cit., supra note 4, p. 72.

⁷ Като примери могат да бъдат дадени Договорът от Мюнстер (1648) между Испания и Нидерландия, съгласно който (чл. III) страните запазват градовете и териториите, които владеят към датата на

През XIX век определянето на следвоенните граници въз основа на принципа *uti possidetis* започва да излиза от употреба, като постепенно се налага принципът, че ако в договора не се предвижда друго, всички окупирани по време на войната територии се връщат на държавата, която е упражнявала суверенитет върху тях преди началото на военните действия, т.е. възстановява се *status quo ante bellum*.⁸ С влизането в сила на Устава на ООН, и в частност на предвидената в чл. 2 (4) от него забрана за заплашване със сила или употреба на сила в международните отношения,⁹ принципът *uti possidetis*, като основание за задържане на придобита чрез завоевание територия, става неприложим.

В съвременното международно право обаче принципът *uti possidetis* се е наложил със съвсем различно съдържание. Той е приложен за пръв път в Латинска Америка в началото на XIX век, където новосъздадените вследствие на разпадането на Испанската колониална империя държави го използват, за да осигурят суверенитета си над бившите испански територии и за да гарантират, че нито една част от американския континент няма да представлява *terra nullius* и по този начин да бъде открита за ново колонизиране от страна на останалите европейски сили.¹⁰ По този начин се създава една фикция за съществуващо владение върху съответните територии, макар върху част от тях да не се упражнява реална власт от новите латиноамерикански държави, тъй като големи области на континента към онзи момент остават ненаселени или неизследвани. В действителност чрез прилагането на *uti possidetis* в този му смисъл е заявено, че нито една територия от бившите испански колонии не е без „собственик“, съответно не е *terra nullius* и поради това не може да бъде обект на повторна европейска колонизация.¹¹

склучването на мира; Договорът от Бреда (1667) между Англия, Франция, Холандските Генерални щати и Дания, съгласно който (чл. III) страните запазват придобитите по време на войната територии; Договорът от Аахен (1668) между Франция и Испания, съгласно който (чл. III и IV) френският крал получава всички окупирани по време на войната територии в Испанска Нидерландия; Договорът от Гулистан (1813) между Русия и Персия, който предвижда (чл. II), че всяка страна получава териториите, които владее към датата на сключване на договора; вж. Phillipson, C., *Termination of War and Treaties of Peace*, London, Sweet & Maxwell Ltd, 1916, pp. 221-222.

⁸ Ibid, p. 222.

⁹ Чл. 2 (4) от Устава на ООН гласи: „Всички членове на организацията се въздържат в международните си отношения от заплашване със сила или употреба на сила срещу териториалната цялост или политическата независимост на която и да е държава или по какъвто и да е друг начин, несъвместим с целите на Обединените нации.“

¹⁰ Повече за приложението на принципа в Латинска Америка вж. Radan, P., *The Break-up of Yugoslavia...*, op. cit., supra note 4, pp. 69-117. Относно международноправните аспекти на отделянето на латиноамериканските колонии от Испания вж. Pfirter, F. and Napolitano, S., *Secession and International Law: Latin American Practice*, in Kohen, M., *Secession. International Law Perspectives*, Cambridge, Cambridge University Press, 2006, pp. 374-415.

¹¹ Radan, P., *The Break-up of Yugoslavia...*, op. cit., supra note 4, p. 78.

Именно отричането на възможността за съществуване на *terra nullius* на американския континент след оттеглянето на колониалната администрация, е „ключовият аспект на принципа *uti possidetis*.“¹²

Втората роля на *uti possidetis* в Латинска Америка е да предотврати граничните конфликти между държавите наследнички на Испанската колониална империя, като превърне старите административни очертания на бившите испански владения в междудържавни граници на новите независими държави.¹³ Възшност гранични спорове между тези държави в първите години на независимото им съществуване почти липсват. Това се дължи отчасти на необходимостта от разбирателство и сътрудничество пред лицето на опасността от повторно колонизиране на континента от европейските сили, и отчасти на факта, че към онзи момент граничните зони са далеч от населените места, често са необитаеми и с почти никакво стратегическо значение за новите държави. Дори самият Симон Боливар смята, че колониалните очертания следва да служат само като отправна точка за определяне на териториите на новите държави, а държавните граници на последните могат да бъдат променяни с цел съобразяването им с географските, икономическите и етническите особености на съответния регион.¹⁴ Впоследствие част от тези граници наистина биват променени и днес значително се отклоняват от установените от испанците през колониалния период административни очертания. Въпреки това, чрез прилагането на този аспект на принципа *uti possidetis* е постигнато значително ниво на стабилност в Латинска Америка през XIX век.¹⁵ Впоследствие тази вторична, субсидиарна роля на принципа се превръща в неговата основна функция и в отправна точка за разрешаването на граничните спорове между някои латиноамерикански държави.¹⁶

III. *Uti possidetis* и деколонизацията на Африка

От Латинска Америка доктрината е пренесена през втората половина на XX век в Африка, където политическата и историческата ситуация е значително по-различна. Докато териториите в Латинска Америка са владени основно от една колониална сила, то в Африка са намесени седем европейски колониални сили, притежаващи поне по

¹² *Land, Island and Maritime Frontier Dispute (El Salvador/Honduras: Nicaragua intervening)*, Judgment, I.C.J. Reports 1992, p. 383, para. 42.

¹³ Вж. *Frontier Dispute (Burkina Faso v. Republic of Mali)*, Judgment, I.C.J. Reports 1986, p. 554, para. 23.

¹⁴ Radan, P., *The Break-up of Yugoslavia...*, op. cit., supra note 4, p. 83.

¹⁵ Pfitter, F. and Napolitano, S., *Secession and International Law...*, op. cit., supra note 10, p. 374.

¹⁶ Shaw, M., *Peoples, Territorialism and Boundaries*, European Journal of International Law, Vol. 3 (1997), pp. 478-507, p. 493.

една колония в различен момент.¹⁷ Границите между колониите на отделните колониални сили (а и границите между отделните колонии на една и съща колониална сила) са прокарани произволно, често в прави линии, следвайки някой паралел или меридиан, без да държат сметка за етническите, религиозните, езиковите или икономическите особености на съответните територии. Така по време на деколонизацията колониалните сили и местните африкански лидери се сблъскват с избора между преправяне на границите, които да отразяват по-точно конкретните местни особености в съответствие с правото на самоопределение на народите, или да приемат съществуващите колониални граници в съответствие с принципа *uti possidetis* по примера на Латинска Америка. Новосъздадените африкански държави избират втория път.¹⁸

По време на срещата на държавните глави и ръководителите на правителства на държавите членки на новосформираната Организация за африканско единство през 1964 г. в Кайро, е приета декларация, съгласно която държавите членки се ангажират „да зачитат границите, съществували към момента на постигане на национална независимост.“¹⁹ Когато през 2001 г. тази организация е заменена от Африканския съюз, в учредителния акт на последния е посочено, че негов основен принцип е „зачитането на границите, съществували към момента на постигане на независимост.“²⁰ По този начин е потвърдено приложението на принципа *uti possidetis* на африканския континент.²¹ Отделно от това, голяма част от новосъздадените африкански държави изрично посочват в конституциите си, че техните граници съвпадат с границите на бившите колониални единици.²² Приемането на бившите колониални граници за държавни такива от африканските политически лидери обаче нито създава нова правна норма, нито разширява приложението на вече съществуваща на друг континент такава норма до Африка. То просто признава и потвърждава един съществуващ принцип.²³

Съществуването на доктрината за *uti possidetis* в африканския контекст е потвърдено в ключовото решение на Международния съд относно граничния спор между Буркина Фасо и Мали от 1986 г., където Съдът намира следното:

¹⁷ Това са Великобритания, Франция, Португалия, Италия, Белгия, Германия и Испания.

¹⁸ Dugard, J., *The Secession of States and Their Recognition in the Wake of Kosovo*, The Hague, AIL-Pocket, 2013, p. 125.

¹⁹ Вж. АНГ/Res. 16(I) on Border disputes among African States. Текстът на декларацията е достъпен на английски език на <http://www.peaceau.org/uploads/ahg-res-16-i-en.pdf>, последно посетен на 29 ноември 2017 г.

²⁰ Вж. чл. 4 (b) от Учредителния акт на Африканския съюз.

²¹ В същия смисъл е и произнасянето на Международния съд на ООН по делото *Frontier Dispute (Burkina Faso v. Republic of Mali)*, Judgment, I.C.J. Reports 1986, p. 554, para. 22.

²² Radan, P., *The Break-up of Yugoslavia...*, op. cit., supra note 4, p. 121.

²³ Shaw, M., *Peoples, Territorialism and Boundaries*, op. cit., supra note 16, p. 494.

„Принципът *uti possidetis* е приложен за пръв път в Испанска Америка, доколкото това е континентът, който пръв става свидетел на феномена на деколонизацията, включващ образуването на множество суверенни държави на територия, принадлежаща преди това на една единствена държава метрополия. Независимо от това, принципът не представлява специална норма, която се отнася единствено към една специфична система на международното право. Това е общ принцип, който е логически свързан с феномена на придобиване на независимост, независимо къде се проявява. Неговата очевидна цел е да предпази независимостта и стабилността на новите държави от братоубийствени борби, провокирани от гранични спорове след оттеглянето на администриращата власт.

... Фактът, че новите африкански държави зачетоха административните граници, установени от колониалните сили, трябва да бъде разглеждан не просто като практика, допринасяща за постепенното възникване на принцип на обичайното международно право, ограничен в своето действие до африканския континент, както преди това е било с Испанска Америка, а като прилагането в Африка на норма с всеобщо приложение.

... Същината на принципа се състои в неговата основна цел да осигури зачитане на териториалните граници към момента на постигане на независимост. Тези териториални граници могат да представляват нищо повече от делимитации между различните административни области или колонии, принадлежащи на един и същ суверен. В такъв случай, приложението на принципа *uti possidetis* води до превръщането на административните граници в международни такива в пълния смисъл на думата... Ето защо *uti possidetis* като принцип, който въздига бившите административни очертания, установени по време на колониалния период, в междудържавни граници, е общ принцип, който е логически свързан с тази форма на деколонизация, независимо къде се проявява.“²⁴

Налице са обаче някои разлики между приложението на принципа *uti possidetis* в Латинска Америка в началото на XIX век и в Африка през втората половина на XX век. Основното съображение за прилагането на принципа в Латинска Америка е да не се допусне съществуването на територии, които да представляват *terra nullius*, и по този начин да не се допусне повторната колонизация на региона от европейските сили. В Африка такова притеснение никога не е било налице.²⁵

²⁴ *Frontier Dispute (Burkina Faso v. Republic of Mali)*, Judgment, I.C.J. Reports 1986, p. 554, paras. 20, 21 and 23.

²⁵ Radan, P., *The Break-up of Yugoslavia...*, op. cit., supra note 4, p. 123.

Там основното съображение за прилагането на *uti possidetis* е да се „осигури зачитане на териториалните граници към момента на постигане на независимост”.²⁶ Другата основна разлика се състои в това, че границите на новите държави в Латинска Америка първоначално съвпадат с тези на бившите административни единици в испанската колониална империя, докато в случая с Африка *uti possidetis* се прилага и по отношение на границите между колонии на различни колониални сили, които граници имат качеството на междудържавни и преди началото на деколонизацията.²⁷ На последно място, в Африка единствено границите на колониите, като административни единици от най-високо ниво, се превръщат в международни граници на новите държави, но не и вътрешните административни граници в отделните колонии.²⁸ Докато в Латинска Америка не само четирите големи вицекралства, но и различни териториални единици от по-ниска степен, се превръщат в независими държави.²⁹

Независимо от гореизброените разлики, в практиката на държавите и практиката на Международния съд, както и в част от правната доктрина, се приема за безспорно, че *uti possidetis* представлява норма на обичайното международно право, приложима по отношение на деколонизацията,³⁰ макар че все още се спори дали тази норма е съществувала към момента на деколонизацията на Африка или е създадена по това време вследствие на съчетанието от уеднаквената практика на държавите и наличния *opinio iuris*.³¹ Далеч по спорен е въпросът дали *uti possidetis* представлява обичайноправна норма извън колониалния контекст, т.е. дали принципът е приложим при всички случаи на създаване на нови, независими държави било чрез отделяне, било чрез разпадане на съществуващи държави.

²⁶ *Frontier Dispute (Burkina Faso v. Republic of Mali)*, Judgment, I.C.J. Reports 1986, p. 554, para. 23.

²⁷ Ibid, para. 24. Вж. обаче в обратния смисъл Radan, P., *The Break-up of Yugoslavia...*, op. cit., supra note 4, pp. 127-128, според когото в подобни случаи приложение следва да намерят нормите относно правоприемството на държави по отношение на международни договори, когато границите между колониите на различни колониални сили са уредени с такива договори, а не принципът *uti possidetis*.

²⁸ Изключение прави колонията Британски Камерун, в която през 1946 г. е прокарана вътрешна административна линия, разделяща колонията на северна и южна част. През 1961 г. в двете области се провеждат плебисцити, вследствие на които северната част се присъединява към Нигерия, а южната към Камерун, като по този начин вътрешното административно очертание от 1946 г. се превръща в междудържавна граница.

²⁹ Radan, P., *The Break-up of Yugoslavia...*, op. cit., supra note 4, pp. 128-129.

³⁰ Вж. основно Raič, D., *Statehood and the Law of Self-Determination*, The Hague: Kluwer Law International, 2002, p. 303; Radan, P., *The Break-up of Yugoslavia...*, op. cit., supra note 4, p. 246; Shaw, M., *Peoples, Territorialism and Boundaries*, op. cit., supra note 16, p. 503; Dugard, J., *The Secession of States...*, op. cit., supra note 18, p. 129. Съществуването на *uti possidetis* като правна норма на международния обичай обаче се оспорва от част от правната теория. Видмар например счита, че по-скоро става въпрос за политически принцип. Вж. Vidmar, J., *Confining New International Borders in the Practice of Post-1990 State Creations*, Zeitschrift für Ausländisches Öffentliches Recht und Völkerrecht, Vol. 70, 2010, pp. 319-356, at 323-331; вж. също Ahmed, D., *Boundaries and Secession in Africa and International Law. Challenging Uti Possidetis*, Cambridge, Cambridge University Press, 2015, pp. 32-46.

³¹ Radan, P., *The Break-up of Yugoslavia...*, op. cit., supra note 4, pp. 129-133.

Този въпрос е повдигнат за пръв път в началото на 90-те години на XX век, във връзка с разпадането на Социалистическа Федеративна Република Югославия (наричана по-долу за краткост СФР Югославия) и Съветския съюз и ще бъде разгледан в следващия раздел.

IV. Приложим ли е *uti possidetis* в извънколониален контекст?

В своето Мнение № 3, създадената от Европейската общност Арбитражна комисия за Югославия (по-известна като Комисията Бадентер)³² намира, че:

„Освен ако не е уговорено друго, бившите вътрешни граници стават държавни граници, защитени от международното право. Това заключение се налага от принципа на зачитане на териториалното *status quo* и най-вече от принципа *uti possidetis*. Въпреки че първоначално е прилаган за разрешаване на въпросите на деколонизацията в Америка и Африка, днес *uti possidetis* е признат за общ принцип, както посочва Международния съд в своето решение от 22 декември 1986 г. по делото между Буркина Фасо и Мали: “Независимо от това, принципът не представлява специална норма, която се отнася единствено към една специфична система на международното право. Това е общ принцип, който е логически свързан с феномена на придобиване на независимост, независимо къде се проявява. Неговата очевидна цел е да предпази независимостта и стабилността на новите държави от братоубийствени борби.“

Впоследствие принципът наистина е приложен по отношение на новите държави, възникнали вследствие на разпадането на СФР Югославия, и старите административни граници между отделните републики на федерацията се превръщат в държавни граници на Словения, Хърватия, Босна и Херцеговина, Съюзна република Югославия и Република Македония, макар че това не предотвратява военния конфликт между част от тези държави, каквато всъщност е една от целите на международната общност.³³

³² Арбитражната комисия за Югославия е създадена на 27 август 1991 г. от Съвета на министрите на Европейската икономическа общност, за да съветва държавите членки относно международноправните аспекти на ситуацията в СФР Югославия по това време. Комисията се състои от петима членове, като и петимата са председатели на конституционните съдилища съответно на Франция, Германия, Италия, Испания и Белгия. За председател е избран председателят на френския конституционен съд Робер Бадентер. Комисията предоставя 15 мнения по въпроси, свързани с международноправните аспекти на разпадането на СФР Югославия.

³³ Van den Driest, S., *Remedial Secession: A Right to External Self-Determination as a Remedy to Serious Injustices?* Cambridge, Intersentia Ltd, 2013, p. 172.

Като цяло обаче приложението на принципа *uti possidetis* извън колониалния контекст и в частност аргументите на Комисията Бадентер в Мнение № 3, се оспорват от голяма част от правната доктрина.³⁴ Основните възражения са в две насоки.

На първо място, повечето автори смятат, че Комисията Бадентер неправилно е разтълкувала мотивите на Международния съд в делото за граничния спор между Буркина Фасо и Мали, като е цитирала избирателно пасажи от решението на Съда, за да оправдае приложението на принципа *uti possidetis* в контекста на разпадането на СФР Югославия. Според Питър Радан, следва да се има предвид, че веднага след цитирания в Мнение № 3 пасаж от решението по делото между Буркина Фасо и Мали, Съдът добавя думите „провокирани от гранични спорове след оттеглянето на **администриращата власт** [курсивът мой – бел. авт.]“,³⁵ която част е пропусната от Комисията в Мнение № 3, но същата ясно показва, че *uti possidetis* е приложим в контекста на деколонизацията.³⁶ Според Радан този извод се потвърждава и на други места в решението, където Съдът намира, че:

„Въпреки че за целите на настоящото дело не е необходимо да се показва, че [*uti possidetis*] е твърдо установен **принцип на международното право що се отнася до деколонизацията** [курсивът мой – бел. авт.], съставът на Съда желае да обърне внимание на неговия всеобщ обхват.“³⁷

По-нататък Съдът продължава:

„Ето защо *uti possidetis* като принцип, който въздига бившите административни очертавания, установени по време на колониалния период, в международни граници, е общ принцип, който е логически свързан с тази форма на деколонизация, независимо къде се проявява.“³⁸

Ето защо се поддържа, че посочването от Съда на всеобщия обхват на принципа следва да се тълкува като обхващащ всички случаи на деколонизация, независимо къде се проявяват, а не само до деколонизацията в „една специфична система на международното право“,³⁹ а именно Латинска Америка.

³⁴ Radan, P., *The Break-up of Yugoslavia...*, op. cit., supra note 4, pp. 228-242; Vidmar, J., *Confining New International Borders...*, op. cit., supra note 30, pp. 324-327; Dugard, J., *The Secession of States...*, op. cit., supra note 18, pp. 128-132.

³⁵ *Frontier Dispute (Burkina Faso v. Republic of Mali)*, Judgment, I.C.J. Reports 1986, p. 554, para. 20.

³⁶ Radan, P., *The Break-up of Yugoslavia...*, op. cit., supra note 4, pp. 228-229.

³⁷ *Frontier Dispute (Burkina Faso v. Republic of Mali)*, Judgment, I.C.J. Reports 1986, p. 554, para. 20.

³⁸ *Ibid*, para. 23.

³⁹ *Ibid*, para. 20.

Според Радан обаче „нищо в [решението на Съда] не навежда на извода, че принципът *uti possidetis* е приложим в случаи на отделяне от международно признати държави. По-скоро цялостният прочит на решението сочи, че принципът е ограничен до деколонизацията. Принципът не е, както твърди Комисията Бадентер, признат за общ принцип, приложим във всички случаи на независимост.“⁴⁰

Това мнение се споделя и от Дюгард, който критикува Мнение № 3 на Комисията Бадентер по четири направления. Според него принципът *uti possidetis* не е предназначен да действа извън колониалния контекст. На второ място, мнението на Комисията е необосновано и пропуска да вземе под внимание особеностите на доктрината на *uti possidetis*. На трето място, потенциалното преобразуване на административните граници на държави с федерални единици или провинции в международни граници създава опасност от териториална фрагментация. И на последно място, даденото от Комисията тълкуване носи частична вина за междуетническият конфликт, придружаващ разпадането на СФР Югославия.⁴¹

В противоположния смисъл е мнението на Шоу, който смята, че Комисията Бадентер правилно е намерила, че *uti possidetis* е приложим и в извънколониален контекст. Според него при решаването на спора между Буркина Фасо и Мали Съдът е приложил смесен подход, като е разгледал едновременно общото и частното, тъй като Съдът неизбежно е бил длъжен да се концентрира върху конкретните факти по делото, които произтичат от процеса на деколонизацията. Независимо от това, „след внимателен прочит на решението е видно, че Съдът се е стремил да подчертае, че в основата на приложението на *uti possidetis* във всички случаи на деколонизация стои един по-общ принцип, който се отнася до всеки процес на придобиване на независимост.“⁴² Показателен в този смисъл е параграф 20 от решението, където Съдът посочва, че принципът *uti possidetis* „е общ принцип, който е логически свързан с феномена на придобиване на независимост, **независимо къде се проявява** [курсивът мой – бел. авт.].“⁴³ Ето защо е логично да се заключи, че Комисията Бадентер, „изправена пред имплозията на Югославия и нуждата от прилагане на подходящи правни принципи, разчита на справедливо тълкуване на изложението на Съда, за да намери, че *uti possidetis* представлява абстрактен принцип, приложим при всички случаи на придобиване на независимост.“⁴⁴

⁴⁰ Radan, P., *The Break-up of Yugoslavia...*, op. cit., supra note 4, p. 229.

⁴¹ Dugard, J., *The Secession of States...*, op. cit., supra note 18, p. 129.

⁴² Shaw, M., *Peoples, Territorialism and Boundaries*, op. cit., supra note 16, p. 498.

⁴³ *Frontier Dispute (Burkina Faso v. Republic of Mali)*, Judgment, I.C.J. Reports 1986, p. 554, para. 20.

⁴⁴ Shaw, M., *Peoples, Territorialism and Boundaries*, op. cit., supra note 16, pp. 498-499.

По мое мнение това разбиране следва да бъде споделено. От една страна е вярно, че на няколко места в решението си по делото между Буркина Фасо и Мали Съдът посочва, че приложението на принципа *uti possidetis* е обвързано с контекста на деколонизацията.⁴⁵ Може би и към момента на произнасяне на решението (1986 г.) Съдът не е виждал за необходимо да сочи дали принципът би бил приложим в извънколониален контекст, тъй като не е бил поставен пред такъв казус. От друга страна обаче, след като Съдът приема, че очевидната цел на принципа *uti possidetis* е „да предпази независимостта и стабилността на новите държави от братоубийствени борби, провокирани от гранични спорове след оттеглянето на администриращата власт“,⁴⁶ както и че „същината на принципа се състои в неговата основна цел да осигури зачитане на териториалните граници към момента на постигане на независимост“,⁴⁷ възниква въпросът защо постигането на тези цели в извънколониален контекст да не може да бъде осъществено чрез приложение на *uti possidetis*? С какво извънколониалните ситуации са толкова по-различни, че при тях предпазването на „независимостта и стабилността на новите държави от братоубийствени борби“ и зачитането „на териториалните граници към момента на постигане на независимост“ да не бъдат достатъчно легитимни цели, че да могат да бъдат постигнати чрез прилагането на принципа *uti possidetis*?

В крайна сметка оправданието за приложението на принципа в Латинска Америка и Африка е да се сведат до минимум заплахите за мира и сигурността, независимо дали те са вътрешни или външни. Такива заплахи съществуват обаче не само при придобиването на независимост в колониалния контекст, а и извън него. Липсва основание да се твърди, че опасностите, произтичащи от създаването на нови държави от част или от цялата територия на съществуващи държави и произтичащите от това рискове от нестабилност и етническо насилие са ограничени единствено до традиционните колониални ситуации.⁴⁸

Има и друго. Един от основните аргументи на противниците на приложението на *uti possidetis* в извънколониален контекст е, че административните граници между отделните единици вътре в държавите най-често са прокарани за нуждите на вътрешното политическо и социално-икономическо развитие на съответната държава и

⁴⁵ Вж. напр. *Frontier Dispute (Burkina Faso v. Republic of Mali)*, Judgment, I.C.J. Reports 1986, p. 554, para. 23: „Ето защо *uti possidetis* като принцип, който въздига бившите административни очертания, установени по време на колониалния период, в международни граници, е общ принцип, който е логически свързан с тази форма на деколонизация, независимо къде се проявява.“

⁴⁶ Ibid, para. 20.

⁴⁷ Ibid, para. 23.

⁴⁸ Shaw, M., *Peoples, Territorialism and Boundaries*, op. cit., supra note 16, p. 503.

поради тази причина не са пригодни да представляват междудържавни граници, тъй като са създадени със съвсем различна цел.⁴⁹ Щом обаче *uti possidetis* е приложим в колониалния контекст, където границите между колониите са прокарани без изобщо да се държи сметка за местните етнически, религиозни, езикови или икономически особености,⁵⁰ но въпреки това тези граници днес представляват междудържавни такива, то на още по-силно основание този принцип следва да бъде приложим в извънколониалните ситуации, особено в Европа, където вътрешните граници в мултинационалните федерални (а и унитарни) държави са прокарани при далеч по-голямо съобразяване с местните етнически, религиозни, езикови или икономически особености.

Отделно от горното, въпреки различните мнения в доктрината, практиката на държавите еднозначно подкрепя съществуването на принципа *uti possidetis* извън контекста на деколонизацията. Най-напред той е приложен при разпадането на Съветския съюз, за определяне на границите на новите държави. Съгласно чл. 5 от Съглашението за създаване на Общността на независимите държави от 8 декември 1991 г.: „Високодоговарящите държави признават и ще зачитат помежду си териториалната цялост и ненарушимостта на съществуващите граници в Общността.“

Този ангажимент е потвърден и с Декларацията от Алма Ата от 21 декември 1991 г. Макар че в тези инструменти се засяга главно въпросът за териториалната цялост и ненарушимостта на междудържавните граници, е повече от ясно, че идеята е да се приложи доктрината на *uti possidetis*, не на последно място с цел да се осигури международна, регионална и национална легитимност на новите граници. Това е така, тъй като държавните граници, чиято ненакърнимост е прокламирана, са именно границите на бившите републики на СССР.⁵¹ Именно в тези граници новите държави получават и международноправно признаване.

Същият подход е приложен и при доброволното разделяне на Чехословакия на две отделни държави на 1 януари 1993 г., като по време на преговорите страните се съгласяват административната граница, съществуваща между чешката и словашката част на федералната държава, да се превърне в държавна граница между Чехия и Словакия.⁵²

⁴⁹ Vidmar, J., *Confining New International Borders...*, op. cit., *supra* note 30, p. 327.

⁵⁰ Вж. по-горе стр. 6.

⁵¹ Shaw, M., *Peoples, Territorialism and Boundaries*, op. cit., *supra* note 16, p. 499.

⁵² *Ibid*, p. 500.

Дори и в случая с разпадането на Югославия, въпреки неубедителността на мненията на Комисията Бадентер и критиките, на които последните са подложени в правната литература, държавната практика е ясна. Всички държави наследнички на старата федерална държава са признати от международната общност в границите, които преди това са представлявали административни граници между отделните републики в СФР Югославия.⁵³ Малко по-късно пък, през 2006 г., при конституционното отделяне на Черна гора от Държавния съюз със Сърбия, за граница между двете държави бе определена старата административна граница между двете федерални единици.⁵⁴

Посочената до тук съвременна практика на държавите е недвусмислена. Дори и в случаите, при които страните уреждат чрез съгласие помежду си новите междудържавни граници, те го правят именно в съответствие с принципа *uti possidetis*, като старите административни очертания се превръщат в държавни граници. В тази връзка е важно да се отбележи, че *uti possidetis* не представлява абсолютна норма, от която не е допустимо отклонение. Държавите винаги могат да се споразумеят новата граница между тях да не следва старите административни очертания, а да определят същата по други критерии. Фактът, че в посочените по-горе примери страните приемат доброволно границите между тях да се определят съгласно *uti possidetis*, говори красноречиво за приемането на принципа като такъв с всеобщо приложение.

Още по-важно е, че в случаите, когато между страните липсва съгласие относно бъдещите граници, какъвто е разгледаният по-горе случай с разпадането на СФР Югославия, международната практика е в подкрепа на принципа, че териториалната рамка, в която следва да се придобие независимост, е тази на бившата вътрешноадминистративна единица с ясно установени граници, т.е. в подкрепа на *uti possidetis*. Потвърждаването от страна на международната общност на териториалната цялост на такива държави също е доказателство за всеобщото приемане на принципа *uti possidetis*, тъй като „принципът зна ненарушимост на териториалната цялост действа след придобиването на независимостта с цел запазването на териториалната рамка, в която е придобита тази независимост (т.е. *uti possidetis*).“⁵⁵

⁵³ Изключение правят Сърбия и Черна гора, които се обединяват в Съюзна република Югославия, която бива международно призната.

⁵⁴ Повече за отделянето на Черна гора вж. Vidmar, J., *Montenegro's Path to Independence: A Study of Self-Determination, Statehood and Recognition*, *Hanse Law Review*, Vol. 3, № 1, 2007, pp. 73-102.

⁵⁵ Shaw, M., *Peoples, Territorialism and Boundaries*, op. cit., supra note 16, p. 501.

Следва накратко да разгледаме и второто възражение срещу приложимостта на *uti possidetis* в извънколониален контекст, а именно, че приемането на принципа като универсално приложим би било в конфликт с други основни принципи на международното право и в частност с правото на самоопределение.

На теория, правото на самоопределение изисква новите граници по един или друг начин да отразяват волята на съответните народи, а не да съвпадат с бившите вътрешни граници.⁵⁶ Съгласно принципа на *uti possidetis* обаче е налице презумпция, че границите на новата държава са тези на бившата административна единица⁵⁷ и въпросите на самоопределението и правата на човека следва да бъдат разрешени в новата териториална рамка.⁵⁸ Както посочих по-горе обаче, *uti possidetis* не е норма *ius cogens*, тъй като допуска промяна на границите по взаимно съгласие между новите държави или между отделената се държава и метрополията.⁵⁹ Когато обаче такова съгласие не може да бъде постигнато, ако не се действа в съгласие с *uti possidetis*, е много възможно да възникнат сериозни проблеми. Липса на презумпцията на *uti possidetis* в такива случаи би наложило като водещ принцип при определянето на новите граници ефективния контрол. А да се разчита на ефективния контрол като основен критерий за определяне на междудържавните граници би било първа стъпка към легитимиране на употребата на сила в международните отношения.⁶⁰

Във връзка с конфликта между принципите на *uti possidetis* и правото на самоопределение следва да се има предвид и казаното от Международния съд в горесцитираното решение по делото между Буркина Фасо и Мали:

„Основното изискване за стабилност, за да оцелеят, да се развиват и постепенно да консолидират своята независимост във всички области, е накарало африканските държави благоразумно да се съгласят да зачитат колониалните граници и да ги имат предвид при тълкуването на принципа на самоопределение на народите.“⁶¹

По този начин двата принципа биха могли да бъдат балансирани, включително и в извънколониалния контекст. Така една общност, която представлява мнозинство в определена административна единица в една държава и едновременно с това представлява народ, който има право на външно самоопределение, в случай че реши да

⁵⁶ Van den Driest, S., *Remedial Secession...*, op. cit., supra note 33, p. 173.

⁵⁷ Повече за това кои точно вътрешни граници могат да се превърнат в междудържавни такива по силата на *uti possidetis* вж. Vidmar, J., *Confining New International Borders...*, op. cit., supra note 30, pp. 324-329.

⁵⁸ Shaw, M., *Peoples, Territorialism and Boundaries*, op. cit., supra note 16, p. 502.

⁵⁹ Dugard, J., *The Secession of States...*, op. cit., supra note 18, p. 130.

⁶⁰ Shaw, M., *Peoples, Territorialism and Boundaries*, op. cit., supra note 16, p. 502.

⁶¹ *Frontier Dispute (Burkina Faso v. Republic of Mali)*, Judgment, I.C.J. Reports 1986, p. 554, para. 25.

упражни това си право, ще доведе до превръщането на вътрешните граници на тази административна единица в държавни граници, защитени от международното право.⁶² По този начин принципът *uti possidetis* няма да противоречи на правото на самоопределение, а просто ще заложи географската, териториалната рамка за неговото упражняване.⁶³

V. Заключение

В заключение следва да се обобщи, че принципът *uti possidetis* е призната норма на обичайното международно право, която с оглед на развитието на практиката на държавите след 1990 г. е приложима и в извънколониалния контекст, при „феномена на придобиване на независимост, независимо къде се проявява.“ Важно е все пак да не надценяваме принципа. *Uti possidetis* е механизъм, който се отнася до преминаването на суверенитета от предишната власт към новата държава. Той предоставя териториалната рамка на процеса на създаване на нова държава, като установява, в случай че не са налице особени фактори, приемственост с по-рано съществуващата граница, независимо от произхода на последната. След като новата държава е установена, принципът на *uti possidetis* отстъпва място на принципа на териториалната цялост, който предоставя международна защита на така създадената нова държава.

⁶² Raič, D., *Statehood...*, op. cit. *supra* note 30, pp. 303-304.

⁶³ Van den Driest, S., *Remedial Secession...*, op. cit., *supra* note 33, p. 175.